

УДК 821.161.2'01.09

ЙОЛКІНА Л. В.

ЗВІТИ В. ПЕРЕТЦА ПРО НАУКОВІ ЕКСКУРСІЇ В С.-ПЕТЕРБУРГ ЧЛЕНІВ ФІЛОЛОГІЧНОГО «СЕМІНАРІЯ»

У статті проаналізовано наукову екскурсію як специфічну форму роботи учасників філологічного «семінарія» під керівництвом Володимира Перетца. Виявлено, який вплив у ході таких екскурсій мали на наукове становлення членів «семінарія» зустрічі, конференції, обговорення важливих літературознавчих проблем, робота у відділі рукописів, опрацювання стародруків.

Ключові слова: «семінарій», літературознавчі дискусії, рукописи, стародруки.

Володимир Перетц – видатний вчений-славіст, дослідник давньої літератури й фольклору, патріот української науки й культури, академік АН України, академік АН Росії та академік АН СРСР, дослідницький доробок якого ще досить мало поцінований науковим світом України. Лише 2010 року було відзначено 140-річчя від дня народження й 75-річчя з дня смерті вченого в засланні, що певним чином змусило українську громадськість звернути увагу на цю видатну постать ХХ століття.

Можемо констатувати, що праці науковця лише принагідно згадуються в дослідженнях з фольклору та давньої літератури, але ґрунтовних праць практично немає, за виключенням статей професора С. К. Росовецького та низки публікацій, що вийшли після ювілейного круглого столу, який відбувся в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. Згадується в цих працях і про філологічний «семінарій», керований Володимиром Перетцом, та наукові екскурсії, але не всі аспекти цієї його діяльності глибоко проаналізовано.

Мета даного дослідження полягає в детальному вивченні наявних звітів Володимира Перетца про наукові екскурсії в Санкт-Петербург, виявленні напрямів діяльності та дослідницьких зацікавлень членів філологічного «семінарія» під час таких поїздок.

Протягом кількох років поспіль у науковому виданні університету Св. Володимира «Університетскія ізвестія» публікувались звіти Володимира Перетца про наукові екскурсії членів «семінарія» в Санкт-Петербург. На жаль, така форма роботи фахового гуртка, керованого видатним ученим, як зазначалось вище, у вітчизняному літературознавстві достатнім чином не опрацьована й не з'ясовано, які результати мали подібного роду поїздки майбутніх літературознавців.

Лише незначна кількість сучасних дослідників узагалі звертає увагу й аналізує принципи роботи «семінарія». Так, про систему роботи й добір учасників пише в передмові до видання В. Перетца «Краткий очерк методологии истории русской литературы» професор Київського університету імені Тараса Шевченка С. Росовецький. Зокрема він зазначає, що до «семінарія» приймали не всіх бажаючих, відбір був дуже суворий. Щоб стати членом «семінарія» (незалежно від статусу претендента), необхідно було одержати рекомендацію від одного з членів цього «семінарія», пройти співбесіду з керівником, скласти колоквіум з курсу методології та з курсу історії давньої літератури [7].

Автор статті підкреслює, що В. Перетц був надзвичайно вимогливим до учасників філологічного «семінарія». Член цього наукового гуртка мав не лише написати роботу та виступити з доповіддю на засіданні, а й повинен був захистити її подібно до того, як захищають дисертації. Учасники «семінарія» зобов'язані були працювати з такими джерелами, як стародруки, рукописи тощо. З цією метою їм доводилось відвідувати архіви, бібліотеки в різних містах, а не лише у Києві, де зібрані були досить багаті архіви.

Отже, особливою формою роботи «семінарія» були так звані наукові екскурсії – робочі поїздки, які здійснювались учасниками наукового гуртка в різні міста України та Росії (Москва, С.-Петербург, Чернігів, Катеринослав, Полтава, Ніжин, Житомир) з метою опрацювання джерел, наявних в архівах та бібліотеках цих міст. Про такі відвідини наукових центрів керівник подавав детальні звіти, які ґрунтувалися на матеріалах звітів учасників наукової екскурсії.

Досить ґрунтовні звіти Володимира Перетца, чітко структуровані, кожен етап екскурсії виокремлено в розділ. У першому звіті розділи було лише пронумеровано, у наступні ж роки кожен з них мав відповідну назву, що полегшило орієнтування в ньому та здійснення аналізу різних напрямків роботи екскурсантів. Звіти керівника дають змогу не лише дізнатись про маршрут та заходи, у яких взяли участь учасники екскурсії, а й побачити конкретні результати наукових пошуків членів «семінарія», виявити їхні наукові зацікавлення та підсумки досліджень. У звітах також відмічено умови, за яких проводилась екскурсія, причетність до неї різних державних чинників.

Санкт-Петербург учасники «семінарія» відвідували неодноразово. У звітах зафіксовано поїздки 20 лютого – 6 березня 1910 року, у лютому 1911 року, 28 лютого – 3 березня 1913 року. Таке часте відвідування Санкт-Петербурга цілком зрозуміле, адже то був центр високої науки. Під керівництвом В. Перетца члени наукового гуртка були активними учасниками багатьох заходів, що проводилися в різних наукових та громадських центрах міста.

Сам Володимир Перетц пояснює необхідність подібного роду екскурсій відсутністю достатньої кількості необхідних джерел давньоруської літератури в Києві: «Всякое, даже самое скромное изучение, пытающееся выйти за рамки компиляции, всякий опыт истории места того или другого памятника древней письменности – наталкивается

в Киеве на серьёзное затруднение: недостаток материала» [6, 1]. Учений зазначає, що можна необхідні джерела й замовляти, якщо вони наявні в обмеженій кількості списків, якщо ж їх значна кількість, то замовленням не обійтись. Для цього й організовувались поїздки учасників «семінарія» в різні місцевості, де вони мали змогу працювати з відповідними документами.

У поїздки в 1910 році взяли участь С. Маслов, А. Грузинський, І. Огієнко, С. Шевченко, М. Гудзій, О. Назаревський, Д. Абрамянц, М. Яницький, Б. Манджос, В. Адріанова, О. Невєрова, С. Щеглова, В. Клінгер.

У 1911 році Санкт-Петербург відвідали: С. Маслов, В. Маслов, І. Огієнко, А. Грузинський, О. Назаревський, С. Бугославський, С. Акимович, С. Чебан, Б. Манджос, В. Манджос, М. Чистяков, А. Багрій, М. Драй, Б. Ларинг, В. Отроковський, В. Морозов, О. Красовський, Л. Білецький, В. Адріанова, С. Щеглова, А. Сичевська, О. Шуляка.

В екскурсії 1913 році брала участь менша кількість учасників, оскільки було внесено зміни в правила таких заходів. У зв'язку з цим в екскурсії взяли участь лише ті, кому ця поїздка була вкрай необхідна: О. Грушевський, О. Сушицький, В. Адріанова, С. Бугославський, Л. Білецький та В. Отроковський. Зауважимо, що називав керівник у підсумковому звіті не всіх учасників, мабуть, керуючись у цьому випадку внеском та звітами, що були подані в результаті екскурсії її учасниками.

Під час першої з цих екскурсій в 1910 році молоді науковці виступили з доповідями на засіданнях «Общества Любителей Древней Письменности», також вони були присутні на засіданнях університетського Пушкінського семінару професора С. Венгерова, побували в гостях у академіка А. А. Шахматова.

Доповіді в «Обществе Любителей Древней Письменности» практикувались під час кожної поїздки. Зокрема, у 1910 році на такому

зібранні виступив Володимир Перетц, який ознайомив присутніх з відкритими ним пам'ятками української драматичної літератури XVII століття.

Другу доповідь «Изданія Неба Новаго І. Гілятовскаго» проголосив І. Огієнко. У ній молодий науковець вперше описує названу працю. «Небо новое» мало три видання: два Львівських 1665 року й одне Могилевське 1699 року. Могилевське видання є перекладом Київського, у ньому залишилось багато українізмів та полонізмів. Виявляється, що Чернігівського видання 1677 року, про яке писали до І. Огієнка, ніколи не існувало, а науковці згадували про нього в літературі, спираючись на давні видання бібліографів.

О. Грузинський зробив доповідь, присвячену історії перекладів Євангелія українською мовою в XVI столітті. Доповідь базується на матеріалах віднайдених не Чернігівщині.

Доповідали також В. Адріанова, С. Щеглова, М. Гудзій. По завершенні виступів учасників екскурсії слово мав С. Шереметьєв, який подякував усім, хто виголосив доповіді.

Роботи В. Адріанової і С. Щеглової, які не друкувались в Києві, були опубліковані в «Памятках Древней Письменности» (видання «Общества Любителей Древней Письменности»).

У 1911 році на подібному засіданні під час наукової екскурсії С. Маслов мав змогу доповісти про новий список «Слов постнических» Ісаака Сірина найдавнішої слов'янської редакції, який він віднайшов під час поїздки в Санкт-Петербург у 1910 році. У доповіді було подано: коротку біографію Ісаака Сірина, огляд його творів, відомих в арабських, єврейських, грецьких, латинських, слов'янських та інших списках та видань. Дослідник оповів про встановлення двох основних редакцій «Слов постнических», повідомив про пізніші видання та місця їхнього знаходження.

Друга доповідь належала А. С. Бугославському, який доповів про встановлення редакції «Сказанія о св. Борісе і Глебе». Оскільки доповідачем було опрацьовано близько 120 списків в різних бібліотеках Санкт-Петербурга, Москви, Києва та інших міст, то відповідно він мав досить об'ємний матеріал. Дослідник дійшов висновку, що систематизація, запропонована преосвященим Макарієм, не є правильною, обґрунтував цей висновок і, окресливши своє бачення, подав нову систематизацію редакцій: Чудовська, Успенська, ред. Торжественника, північно-західно руська.

С. Щеглова доповіла про нові знахідки полемічних текстів XVI – XVII століть, серед яких вірші, віднайдені в бібліотеці Києво-Михайлівського монастиря. У цих текстах автор доводить нерозуміння його опонентами справжнього вчення Ісуса Христа.

О. Назаревський доповів про переклад Нового Завіту, здійснений В. Негалевським. Детально проаналізував і співставив переклад з його польським оригіналом, що дало йому можливість віднайти розбіжності в шести позиціях. Повідомлення мали також О. Грузинський та І. Огієнко. Що ж до самого Володимира Перетца, то на цьому зібранні він мав доповідь про нові знахідки текстів українських поетичних текстів ієромонаха Климентія Зиновієва сина. Збірник, описаний доповідачем, належав П. Кулішеві, який частково наявні у виданні тексти використав у «Руській Бесіді» 1854 року. і в «Основі» 1861 року. Після цього збірник, як зазначає В. Перетц, зник. І лише у 1909 році при описуванні С. Масловим рукописів Київського університету він був віднайдений. Доповідач відмітив широку змістову палітру творів Климентія, який торкався практично всіх сторін життя і побуту в Україні. Особливу увагу привертає моралізаторська спрямованість текстів, які містять не лише життєвий досвід, а й високу ерудованість, начитаність автора.

Під час наукової екскурсії у лютому 1911 року науковці отримали змогу зробити повідомлення на засіданні Неофілологічного товариства при Санкт-Петербурзькому університеті, мали доповіді в «Императорском Обществе Любителей Древней Письменности», після заслуховування яких «акад. О. І. Соболевський, зауваживши, що всі вони торкаються нового матеріалу і мають у собі нові думки та судження, висловив кілька думок щодо рефератів пп. Назаревського й Огієнка» [4, 2].

Молоді науковці під час таких зустрічей мали змогу виступити самостійно, почути доповіді провідних професорів, а також почути зауваги щодо своїх виступів з боку санкт-петербурзьких науковців. Така наукова практика найдієвіша, оскільки дає змогу молодому вченому оцінити свої можливості, побачити недоліки в роботі, повчитися у знаних учених фахової майстерності. А подискутувати тут вони могли з О. Соболевським, О. Веселовським, С. Венгеровим, О. Шахматовим та іншими видатними філологами ХХ століття. Учасники екскурсій шукали й опрацьовували в архівах рукописи за обраною науковою тематикою, готували знайдені тексти до видання.

По завершенні екскурсії її учасники здавали керівникові звіти, підготовлені ними до друку описи рукописів і тексти пам'яток, тези доповідей і наукових повідомлень. Звіт уміщував інформацію про особисту роботу учасника поїздки. На основі цих звітів та особистих записів В. Перетц писав загальний звіт, який розміщувався в київському виданні «Университетскія ізвестія». Інколи вони видавались паралельно, але окремо.

Важливість роботи в архівах та бібліотеках, здійснюваної в ході екскурсії, можемо побачити на прикладі досліджень, проведених професорським стипендіатом С. І. Масловим. Так, під час першої поїздки в ході підготовки до друку видання уривка «Слов постнических» Ісаака Сірина за середньо-болгарським списком ХІІ століття, що знаходився у

бібліотеці Київського університету, він хотів ознайомитись з грецьким текстом пам'ятки та з різними списками його слов'янського перекладу. На жаль, повного грецького тексту не було знайдено, а наявні уривки не відповідали тому тексту, який опрацьовував С. Маслов. Слов'янських же перекладів виявилось досить багато, що дозволило молодому досліднику виявити всі різночитанні до київського уривку.

Наступного року С. Маслов продовжив роботу над уривком «Слов постнических» Ісаака Сірина, порівнявши окремі розділи сербського видання цього твору. У ході такої роботи він зміг зробити висновок, що пізніша редакція не є новим самостійним перекладом, а є лише систематичною ревізією давнього тексту, що проводилася за допомогою грецького тексту, спорідненого з тим, який видав у 1770 році в Лейпцизі ієромонах Никифор Феотокос.

Другим зацікавленням С. Маслова були стародруки XVII століття. Він переглянув наявні в Публічній Бібліотеці примірники «Евангелія Учительнаго» Кирила Транквілліона, що вийшли в Рахманові 9 листопада 1619 року. Переглянув також 7 примірників другого видання «Зерцала Богословіи» Транквілліона (Унів, 1662), які виявились ідентичними за шрифтом і набором, але мали низку розбіжностей, які змусили науковці розділити ці видання на три групи: у першій групі ті, що мають на обкладинці гравюру Успіння пр. Богородиці й пояснювальний напис до неї, у другій групі ті, що не мають пояснювального напису, у третій ті, які не мають ні гравюри, ні напису. У звіті В. Перетц зазначає, що описи, які здійснив С. Маслов, значно відрізняються від подібної роботи його попередників, котрі користувались недосконалою методологією. Тож робота молодого ученого була здійснена на досить високому науковому рівні.

Під час першої поїздки С. Маслов також розглянув 4 гравюри, які вийшли з Києво-Печерської друкарні в 1625–1627 роках, хоча його попередники згадували лише про три такі листки.

Такі ж детальні повідомлення про проведені дослідження й опрацювання пам'яток давньої літератури подано й за звітами інших учасників екскурсії. Але слід зауважити, що В. Перетц розташовував ці витяги зі звітів відповідно до вагомості та обсягів дослідницької роботи. Так, значні за обсягом переліки зробленого І. Огієнком, в колі зацікавлень якого були праці І. Галятовського, та матеріали, досліджені О. Грузинським, який вивчав шкільну поезію та ін.

Часто до загальних звітів Володимир Перетц додавав свій повний звіт, у якому було розлого відбито всі нюанси проведеної пошуково-дослідної роботи. Так, у звіті за 1911 рік науковець описав свою роботу в бібліотеках Санкт-Петербурга, Духовної Академії, Архіву св. Синоду, відділі рукописів Імператорської Публічної бібліотеки.

Така організаційна форма роботи, як «семінарій», за часів В. Перетца була новаторською. Пізніше її взяли на озброєння викладачі вищих навчальних закладів СРСР й проводили заняття у формі спецсемінарів. Також організовувались виїзні архівні практики, які з часом звузились до місцевих практик, а нині й зовсім затихли. Подібна форма роботи вчила дискутувати на різні наукові теми, вступаючи в полеміку навіть з авторитетами від науки.

Таким чином, можемо зазначити, що особливої ваги для розвитку наукової активності й професійних умінь учасників «семінарія» набувала обов'язкова робота в архівах зі «свіжими», часто невідомими науковому світові рукописами та стародруками, різнорідними джерелами давньої літератури. У такий спосіб не лише забезпечувалась наукова цінність написаних праць, а й прищеплювалось уміння й прагнення творити велику науку, уникати поверховості в дослідженнях, пустопорожнього

теоретизування. Така робота могла бути більш плідною лише за умови широкого спілкування з передовими науковими колами та активної роботи з джерелами не лише в Києві, а й в інших наукових центрах України та Росії. Значну роль у науковому становленні членів «семінарія» відіграли поїздки в Санкт-Петербург, очолювані Володимиром Перетцом. Звіти, подані керівником, засвідчують результативність, дієвість і плідність таких наукових екскурсій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Перетц В. Н. Отчет об экскурсии Семинария русской филологии в С.-Петербург 20 февраля – 6 марта 1910 года / В. Н. Перетц // Университетские известия — 1910. — № 5. — С. 1—14.
2. Перетц В. Н. Отчет об экскурсии Семинария русской филологии в Житомир 21—26 октября 1910 года / В. Н. Перетц // Университетские известия — 1911. — № 2. — С. 1—99.
3. Перетц В. Н. Отчет об экскурсии Семинария русской филологии в Полтаву и Екатеринослав, 1—9 июля 1910 года // В. Н. Перетц // Университетские известия. — 1911. — № 2. — С. 1—99.
4. Перетц В. Н. Отчет об экскурсии Семинария русской филологии в С.-Петербург 13—28 февраля 1911 года / В. Н. Перетц // Университетские известия. — К., 1912. — С. 2.
5. Перетц В. Н. Отчет об экскурсии Семинария русской филологии в Москву 1—12 февраля 1912 года / В. Н. Перетц // Университетские известия. — 1913. — № 6. — С. 1—139.
6. Перетц В. Н. Отчет об экскурсии Семинария русской филологии в С.-Петербург 23 февраля — 3 марта 1913 года / В. Н. Перетц // — Университетские известия. — 1913. — № 11. — С. 1—44.
7. Росовецкий С. К. Памятник истории литературоведения — или университетское пособие на все времена? / С. К. Росовецкий //

Перетц В. Н. Краткий очерк методологии истории русской литературы. Пособие и справочник для студентов, преподавателей и для самообразования. / В. Н. Перетц; предисл. С. К. Росовецкого, А. Н. Дмитриева. — М. : Изд-во Государственная публичная историческая библиотека России, 2010. — С. 3—24.

ЁЛКИНА Л. В.

**ОТЧЁТЫ В. ПЕРЕТЦА О НАУЧНЫХ ЭКСКУРСИЯХ
В С.-ПЕТЕРБУРГ ЧЛЕНОВ ФИЛОЛОГИЧЕСКОГО СЕМИНАРИЯ**

В статье проанализирована научная экскурсия как специфическая форма работы участников филологического семинария под руководством Владимира Перетца. Выявлено влияние на научный рост членов семинария встреч, конференций, обсуждений важных литературоведческих проблем, работы в отделениях рукописей, изучения старопечатных книг, состоявшихся в ходе таких экскурсий.

Ключевые слова: семинарий, литературоведческие дискуссии, рукописи, старопечатные книги.

YOLKINA L.

**V. PERETS'S REPORTS
ABOUT PHILOLOGICAL SEMINAR MEMBERS EXCURSION
TO S.-PETERSBURG**

In the article the excursion is analyzed as a specific form of Volodymyr's Perets philological seminar participants work. Such excursion influence on the scientific growth of the seminar members, discussion of the important literary problems, work in manuscript department, processing incunabula was defined.

Key words: seminar, literary discussion, manuscript, incunabula.

Стаття надійшла до редколегії 18.12. 2012 р.

